

καὶ τὸ αὐθαίρετον, ὃ δὲ μυστικισμός, τὸν δποῖον ἐκπροσωπεῖ, οὐδεμίαν γνωρίζει ἀπόστασιν μεταξὺ ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ Θεοῦ. Τραγωδία ἀνθρώπου, ὃ δποῖος ἀντλεῖ μὲν ἀπὸ βαθείας πηγάς, τὸν μυστικισμὸν καὶ τὸν ἰδεαλισμόν, ἔχει πρὸ δφθαλμῶν τὰ φυσικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ δεδομένα, ἀλλ ὑπερπηδᾶ τὰ ἐπιτρεπόμενα δρια, παρασυρόμενος ἀπὸ ὑποκειμενικὰς διαθέσεις καὶ ἀπὸ τὸ ἀπαισιόδοξον ρεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Απὸ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος ἔκκινεῖ καὶ ὁ Wundt, ὁ ἐπικληθεὶς Ἀριστοτέλης τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἀλλ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Drews προχωρεῖ κατ ἀστηράν ἐπαγωγὴν καὶ μετὰ κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας, τὰ δποῖα κατέχει ἔξ δλοκλήρου, πρὸς συγκρότησιν καθολικῆς θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου, ἵκανοποιούσης ἔξ τοῦ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νοῦ καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ θυμικοῦ. Οὕτω καταλήγει εἰς πανθεῖζουσαν μεταφυσικήν, συμφώνως πρὸς τὴν δποῖαν ἡ οὐσία τοῦ παντὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ἀκριβέστερον βούλησις. Τὸ σύμπαν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου διέπει ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια, ἡ δποία εἶναι ἐκδήλωσις βουλήσεως. Ἡ βούλησις αὕτη ἀποτελεῖ δργανικὸν ὅλον ιεραρχικῶς διατεταγμένον. Τόθο παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων. Τὰ καθ ἔκαστον ἔγῳ συγκροτοῦν εὑρυτέρας βουλητικὰς ἐνότητας, εἰς τὰς δποίας ὑποτάσσουν τὴν ἀτομικήν των βούλησιν. Οὕτω συναρμολογεῖται τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἡθικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀσφαλισθῇ ἡ ὑπόστασις αὐτοῦ δέον δπως τὰ ἡθικὰ ἰδεώδη τῶν ἀτόμων ἐμφανίζωνται ως ἐπὶ μέρους στοιχεῖα μιᾶς ἀπεράντου ἡθικῆς τάξεως. Διότι οἱ ἔσχατοι σκοποὶ τοῦ κόσμου ἀπαιτοῦν ως ἐγγύησιν τοῦ κύρους καὶ τῆς πραγματικότητός των ἀπόλυτον πνευματικὴν ἀρχὴν τοῦ παντὸς, τὸν Θεόν. Τὸν ἀκριβέστερον ὅμως προσδιορισμὸν αὐτοῦ ἀφήνει ὁ φιλόσοφος εἰς τὸ θρησκευτικὸν βίωμα καὶ εἰς τὴν θετικὴν θρησκείαν.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τῆς θεότητος ως βουλήσεως κατέληξεν ὁ Wundt ὅχι μόνον ἐκ τῆς περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεώς του καὶ ἐκ τῶν βιολογικῶν δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἔξ ἐπιδράσεως τῆς βουλησιαρχικῆς μετα-

φυσικῆς τοῦ Schopenhauer. Τούναντίον ἀφορμάται ὁ H. Schwarz, ἀπὸ τὸν Ἰδεαλισμὸν τοῦ Fichte καὶ ἀπὸ τὰς βαθεῖας ἰδέας τῶν μεγάλων μυστικιστῶν τοῦ μέσου αἰῶνος. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον ὁ Θεὸς καὶ μετ' αὐτῷ ὁ πνευματικὸς βίος δὲν εἶναι τι τὸ δεδομένον, τὸ ἀπηρτισμένον καὶ ἔτοιμον, ἀλλ᾽ εἶναι τι, τὸ ὅποιον γίνεται καὶ ἔξελίσσεται κατὰ στάδια ἐντὸς ἡμῶν καὶ δι᾽ ἡμῶν τῶν ἴδιων. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οὕτε ὑπερβατικὸς εἶναι οὕτε δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν κόσμον. Εἶναι ὁ ἀξιολογικὸς βίος, ὁ ὅποιος γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, βίωσις καὶ πραγμάτωσις ἀξιῶν ἐντὸς τῆς ζωῆς. Θεὸς λοιπὸν καὶ ἀνθρώπος ἀποτελοῦν ἐνότητα, ὅπως παρὰ τοῖς μυστικοῖς:

«Ο Θεὸς ἡ φωτιὰ εἶναι μέσα μου
Κι ἔγῳ μέσα σ' αὐτὸν ἡ λάμψη»

λέγει λ.χ. ὁ "Αγγελος Σιλέσιος. Δὲν δύναται νὰ ζήσῃ χωρὶς τὸν ἀνθρώπον, εἶναι τόσον μικρὸς ὅσον ὁ ἀνθρώπος καὶ οὗτος πάλιν τόσον μεγάλος ὅσον ὁ Θεός. Καὶ κατὰ τὸν Schwarz ὁ Θεός γίνεται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας του ἐκφράζουν σύντομα καὶ καθαρὰ οἱ στίχοι τοῦ Morgenstern:

«Ο Θεὸς δὲν εἶναι κάτι τὸ τέλειο καὶ τὸ ἀπηρτισμένο.
Παλαίσθει καὶ μοχθεῖ γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς δλοκλήρωσής του».

‘Αλλ’ ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τοῦ νέου Ἰδεαλισμοῦ κατὰ τὸν εἴκοστὸν αἰῶνα εἶναι ὁ Eucken, ὁ ὅποιος παραπλησίως πρὸς τὸν Fichte ἐκτείνει τὴν διαρχίαν φύσεως καὶ πνεύματος τοῦ Kantίου εἰς μεταφυσικὴν κοσμικὴν διαρχίαν, χωρὶς ὅμως τὴν αὐστηρὰν γνωσιολογικὴν θεμελίωσιν, τὴν ὅποιαν παρατηροῦμεν εἰς τὸν Schwarz. Ἡ εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος ὑπακούουσα φύσις δὲν εἶναι ἡ μόνη πραγματικότης. Εἰς αὐτὴν εἰσβάλλει τὸ πνεῦμα, τὸ ὅποιον κατατείνει εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ ἀπλῶς κατὰ φύσιν. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀποκαλύπτει ἐαυτὸ διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου, διὰ τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου. ‘Αλλ’ ἡ κατὰ φύσιν πραγματικότης ἀντιτίθεται εἰς τὸν πνευματικὸν βίον καὶ προσπαθεῖ νὰ καταπνίξῃ τὸ

πνεύμα. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς ταύτης ἐναντίον τῆς πνευματικῆς του ὑποστάσεως προσδοκᾷ ὁ ἄνθρωπος βοήθειαν ἀπὸ τὸν πνευματικὸν ἔκείνον κόσμον. Ἡ ἀλήθεια τοῦ πνεύματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πληρώσεως τῆς προσδοκίας ταύτης. "Οτι δὲν εἶναι ὅνειρον ἡ ἀπατηλὴ δύπτασία μαρτυρεῖ ἡ ἴστορία τοῦ πνεύματος διὰ τῶν αἰώνων. Διότι ἡ ἐμβάθυνσις εἰς αὐτὴν καταδεικνύει τὴν βαθμιαίαν κατανίκησιν τοῦ ἀπλῶς γηίνου καὶ κατὰ φύσιν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ, ὑπὸ τῆς πάντα ἐγωΐσμὸν καὶ ἴδιοτέλειαν ὑπερνικώσης ἀγάπης, ὑπὸ τῶν νέων κάθε φορὰν ἀποκαλύψεων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου εἰς τὰς μεγάλας προσωπικότητας, ὑπὸ τῆς προϊόνσης τελειώσεως καὶ αὐτονομήσεως τοῦ ἐνδομύχου κόσμου. Οὕτω ἡ φιλοσοφία τοῦ Eucken ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν κατάδειξιν κόσμου τοῦ πνεύματος αὐτοτελοῦς, ἐλευθέρου καὶ ὑπερέχοντος τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Στηρίζεται ἐπὶ τῆς πεπιθήσεως ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἄνθρωπότητος, παρ' ὅλα ὅσα ὀφείλει εἰς τὴν φύσιν καὶ παρὰ τὴν πολλαπλῆν ἐξ αὐτῆς ἐξάρτησιν, διαρρηγνύει τὴν περιοχὴν τῆς φύσεως καὶ διανοίγει νέον κόσμον, διάφορον αὐτῆς. Ὁ κόσμος οὗτος ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς ἐντὸς ἡμῶν ὡς ἐκτὸς χώρου καὶ χρόνου βασίλειον τῆς ἐσωτερικότητος, ὃπου σελαγίζουν ἀξίαι καὶ ἴδαινικά, πλαστικαὶ δυνάμεις τῆς προσωπικότητος. Οὕτω ἀποκτῶμεν ἀνώτερον ἐγὼ διὰ τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἀποτέλεσιν προσωπικότητος, ἡ ὁποία δημιουργεῖ νόημα εἰς τὴν ὕπαρξιν διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς της εἰς ἴδαινούς σκοπούς. Ἡ ἀφοσίωσις αὕτη μαρτυρεῖ περὶ τῆς γνησιότητός της διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θυσίας. Τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ ἐπιγείου βίου ἐμφανίζει εἰς βαθμὸν πολὺ εὔρυτερον ἡ ἴστορία. Αὕτη εἶναι ἀληθῶς τὸ θέατρον μεγάλων ἀξιολογικῶν ἀποκαλύψεων. Οἱ κλασσικοὶ της χρόνοι εἶναι ἀποκαλύψεις αἰωνίων ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀδύνατον νὰ κατάγωνται ἀπὸ τὴν γῆν. Καὶ ὁ πόθος ὃπως διασώσωμεν τὴν πνευματικήν μας ὑπόστασιν ἐναντίον τῆς ἐχθρικῆς ἢ ἀδιαφόρου πραγματικότητος τοῦ φυσικοῦ κόσμου καθιστᾶ ἡμᾶς ἰκανούς, ὃπως βιωμεν τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πραγματικότητα του διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ πόθου ἔκείνου, δηλαδὴ διὰ τῆς ὑψώσεώς μας ὑπεράνω τῶν φραγμῶν τῆς φύσεως. Οὕτω

ἡ φιλοσοφία τοῦ Eucken ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φυσιοκρατίαν καὶ τὸν ύλισμόν, τὸν θετικισμὸν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰώνος. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀντιστρατεύεται καὶ κατὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ κόσμου εἰς σύστημα ἀπλῶς σχέσεων διὰ τῆς καθαρᾶς νοήσεως. Κέντρον αὐτῆς εἶναι ἡ πεποιθησις περὶ αὐτονόμου καὶ αὐτοτελοῦ πνευματικότητος, ἡ ὅποια ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ πνευματικότης αὕτη δὲν εἶναι τι τὸ μὴ πραγματικόν, τὸ ισχύον ἀπλῶς. Ἀλλὰ μεταφυσικὴ ὑπόστασις ἐν ἀριστοτελικῇ ἐννοίᾳ. Δὲν εἶναι κάτι, τὸ ὅποιον προσθέτει δ ἄνθρωπος εἰς τὴν φύσιν, ἡ ἀνυπόστατον προϊὸν τῆς νοήσεώς του ἡ δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης ὁρμῆς, ἀλλ' εἶναι ἀποκάλυψις τῆς ἀληθινῆς, τῆς μεταφυσικῆς οὐσίας τῆς πραγματικότητος. Τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἀνελίξεως τοῦ πνεύματος τούτου εἶναι ἡ ἔλευθέρα διαμόρφωσις πνευματικοῦ ἔγώ. Δι' αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς θρησκείας ἀποκαλύπτονται ὄχρονοι ἀλήθειαι καὶ ἀξίαι, ἀναλαμπαὶ τοῦ Ἀπολύτου, ἐκ τοῦ ὅποιου ἐκπορεύεται ὡς ἀπὸ ἐσχάτης πηγῆς ὁ πνευματικὸς βίος. Παρεμφεροῦς ἴδεαλιστικῆς κοσμοθεωρίας ὑπέρμαχος ἀνεδείχθη κατὰ τὸν αἰῶνα μας καὶ ὁ Max Wundt, ὁ ὅποιος ἀπεκάλυψε πάλιν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν μεταφυσικὸν Κάντιον.

* * *

Ἐκ διαφόρων προύποθέσεων ἔκκινεῖ ἄλλη ὅμας φιλοσόφων, οἱ θιασῶται τ.ἔ. κριτικῆς μεταφυσικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γνωσιολογίας τοῦ Καντίου. Οἱ σημαντικώτεροι φορεῖς τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης σχολῆς εἶναι δ Liebm̄ann καὶ δ J. Volkelt. Ὁ πρῶτος πειρᾶται νὰ ὅρῃ τὰ σφάλματα, εἰς τὰ ὅποια ὑπέπεσαν οἱ ἀμεσοὶ διάδοχοι τοῦ Καντίου, ἀπορρίπτει τὸ πρᾶγμα καθ' αὐτὸν καὶ ἀποκρούει τὴν διογματικὴν μεταφυσικὴν τῆς μετά τὸν Κάντιον ἴδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, ἡ ὅποια ἀξιοῖ διτὶ εἶναι ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Δέχεται δμῶς τὸ δυνατόν κριτικῆς τιγος μεταφυσικῆς, τὴν δποίαν στηρίζει ἐπὶ τῆς

γνωσιολογίας τοῦ Καντίου. Συμφώνως πρὸς τὴν μεταφυσικήν, τὴν ὅποιαν συγκροτεῖ, ὑπάρχει τι τὸ ὑπερβατικὸν καὶ ἀπόλυτον, κάτι τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀπρόσιτον εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον, τὸ ὅποιον προηγεῖται πάσης γνώσεως καὶ πάσης συνειδήσεως, κεῖται λοιπὸν πέρα καὶ ὑπεράνω αὐτῶν. ‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κριτικῆς μεταφυσικῆς τοῦ Liebm̄ann τελεῖ ὁ Br. Bauch, ὁ Driesch κ.ἄ. ‘Ο δεύτερος, ὁ J. Volkelt, γνωστὸς καὶ ὡς αἰσθητικός, ἀφορμᾶται μὲν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν Κάντιον, ἀλλ’ ἔξαρταται καὶ ἐκ τῶν ἵδεῶν τῆς μετὰ τὸν Κάντιον φιλοσοφίας τοῦ Fichte, τοῦ Ἐγέλου, τοῦ Schopenhauer καὶ τοῦ Ed. von Hartmann. ‘Ως τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς γνωσιολογίας θεωρεῖ τὸ πρόβλημα περὶ τῶν πηγῶν τῆς βεβαιότητος τῆς γνώσεως. ‘Αποκρούων τὸν θετικισμὸν, ὁ ὅποιος τὴν βεβαιότητα ταύτην στηρίζει ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, καὶ τὸν ὀρθολογισμόν, ὁ ὅποιος θεωρεῖ ὡς μόνην πηγὴν τῆς γνώσεως τὴν νόησιν, ὑποστηρίζει μέσην τινά, διαρχικὴν ἔποψιν. Δέχεται δηλαδὴ δύο κυρίας πηγὰς βεβαιότητος τῆς γνώσεως. ‘Η μία τούτων εἶναι ἡ καθαρὰ ἐμπειρία, ἡ αὐτοβεβαιότης τῆς συνειδήσεως, ἡ ἄλλη ἡ λογικὴ ἀναγκαστικότης τῆς νοήσεως. Διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ὑπερυποκειμενικοῦ καὶ ἀπροσίτου εἰς τὴν ἐμπειρίαν, τὸ ὅποιον ὅμως εἶναι δεδομένον μετὰ τῆς νοήσεως, μεταβαίνει ὁ Volkelt ἀπὸ τῆς γνωσιολογίας εἰς τὴν μεταφυσικήν. Πᾶσα ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη ὑπερπηδᾷ τὰ δρια τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας διὰ τῆς προϋποθέσεως τοῦ ὑπερυποκειμενικοῦ ἕκείνου. ‘Η μεταφυσικὴ χωροῦσα περαιτέρω ἐπιζητεῖ νὰ εἰσδύσῃ βαθύτερον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὑπερεμπειρικοῦ τούτου. Δὲν χρησιμοποιεῖ κατὰ ταῦτα νέον κατ’ ἀρχὴν τρόπον γνώσεως, πάντως ὅμως ἡ μεγαλυτέρα ἀπομάκρυνσις αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν περιορίζει τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τῶν συλλογισμῶν της. Μόνον ὑποθέσεις καὶ αἰτήματα εἶναι λοιπὸν εἰς θέσιν νὰ παρέχῃ, ἀλλ’ αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις, αἱ ὅποιαι διανοίγουν ὀρίζοντας καὶ ὀδηγοῦν εἰς νέα ἐκάστοτε βάθη. Κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς ταύτην φθάνει ἡ μεταφυσικὴ εἰς μυστήρια, εἰς ἀκατάληπτα φαινόμενα, τὰ ὅποια εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναγνωρίσωμεν παρ’ ὅλα ταῦτα. ‘Ενταῦθα βοηθοῦν αἱ λοιπαὶ πηγαὶ τῆς βεβαιότητος. Διότι ὁ Volkelt

ἀναγνωρίζει παρὰ τὰς πηγὰς τῆς βεβαιότητος, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλεῖ ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἄλλα εἴδη βεβαιότητος, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων λαμβάνομεν πεῖραν τοῦ ὑπερυποκειμενικοῦ ὅχι διὰ λογικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ συναισθηματικῶς καὶ κατ' ἄμεσον τρόπον. Τοιαῦται ἐνορατικαὶ μορφαὶ βεβαιότητος εἶναι ἡ ἡθική, ἡ αἰσθητική, ἡ θρησκευτική κ.ἄ. Ἐφ' ὅσον ἡ φιλοσοφία λαμβάνει πρὸ διφθαλμῶν καὶ τὰ αἰτήματα τῆς ἐνορατικῆς βεβαιότητος ἀποβαίνει φιλοσοφία τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Volkelt ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας.

Μαρτύριον τῆς τροπῆς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, σημαίνει καὶ ἡ αὔξουσα διάδοσις τῆς νεοθωμιστικῆς φιλοσοφίας. Ἡ κίνησις αὗτη δὲν εἶναι δογματική τις ἔμμονή εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοσμοθεωρίαν, ἀλλὰ προσαρμογὴ ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παρόντος, ώς βλέπομεν αὐτὴν εἰς τὰ ἔργα λ.χ. τοῦ Bäumker, τοῦ Geyser, τοῦ Maritain, τοῦ O. Willmann, τοῦ H. Schell. Ὁ τελευταῖος οὗτος συγκροτεῖ ἰδεαλιστικὴν μεταφυσικήν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ συνδυασμὸν ἀρχῶν τῆς σχολαστικῆς, διανοημάτων τοῦ Fichte καὶ θεωριῶν τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης τῆς φύσεως. Εἶναι φανερὸν δὲ οἱ νεοθωμισταί, ἐφ' ὅσον στηρίζονται ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς Σχολαστικῆς, σημαίνουν ἀντίθεσιν πρὸς πᾶσαν ἐκ τοῦ Καντίου ἐκπορευομένην φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ ἀντιμεταφυσικοῦ θετικισμοῦ.

* * *

Ἡ στροφή, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν γερμανικὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ φέρει χαρακτῆρα καθολικόν, ὥπως ὑπεδηλώσαμεν καὶ ἀλλαχόθ. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπίσης ἐπαναστατεῖ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς ὑπόδουλωσεώς του εἰς τὸν θετικισμὸν τοῦ Comte, ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ σχεδὸν μονοκρατικῶς τῆς γαλλικῆς διανοήσεως ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ αἰῶνος, καταπνίξας τὰς μεταφυσικὰς ἰδεαλιστικὰς ροπάς, τῶν ὁποίων εἰσηγηταί εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἐγέλου, τοῦ Schelling καὶ ἄλλων, ἔχρημάτισαν ὁ

Cousin καὶ δὲ Jouffroy. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἔμφανίζεται ἐνωρίς ἥδη ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ θετικισμοῦ καὶ τῆς ύλοφροσύνης καὶ δὴ τὸ μὲν ὑπὸ τὴν μορφὴν νέων ἰδεαλιστικῶν συστημάτων, τὸ δὲ διὰ νέας ἐρμηνείας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Καντίου. Ἡ νεωτέρα γαλλικὴ φιλοσοφία τελεῖ τὸ μὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Maine de Biran, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Leibniz, τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἐγέλου, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Καντίου. Θὰ συνοψίσωμεν τὰς ἰδέας μερικῶν ἀντιπροσώπων τῆς φιλοσοφίας ταύτης, τῆς ὅποιας ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲν ἐν μέρει πρὸς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀλλ᾽ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν ἴδικόν μας. Ὁ Ravaisson ἀφορμάται μὲν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ de Biran, παραλαμβάνει δὲ καὶ ἰδέας ἀπὸ τὸν Leibniz καὶ τὸν Schelling. Καθοδηγούμενος ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς τέχνης ἀπομαντεύει τὴν δημιουργικὴν δρᾶσιν τοῦ Θεοῦ ὅπισθεν τῶν φαινομένων. Τὸ σύμπαν παραβάλλει πρὸς μελωδίαν καὶ ἀναζητεῖ τὸ ἀσμα, τὸ ὅποιον πλάττει τὰς μορφάς. Ὁ Lachelier, ὁ ὅποιος στρέφεται καὶ πρὸς τὸν Κάντιον, διαφέρει αὐτοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι χωρίζει πολὺ περισσότερον τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴν φύσιν. Ὁ νόμος τῆς αἰτίας ἔχει ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον συμπληροῦται ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ σκοποῦ. Εἰς τὴν θεοποιηθεῖσαν κοινωνίαν τοῦ Durkheim ἀντιπαραβάλλει τὸν Θεόν τοῦ καθ' ἔκαστον, τοῦ ἐρημικοῦ ἀτόμου, ὁ ὅποιος εἶναι χάρις καὶ πνεῦμα. Στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὸν Κάντιον μαρτυρεῖ ὁ Fouillée. Κατὰ τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον ὁ κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι κόσμος ἀναγκαιότητος καὶ προκαθορισμοῦ. Πρὸς διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου προστρέχει ὁ Γάλλος φιλόσοφος εἰς τὴν θεωρίαν τῶν δυναμικῶν ἰδεῶν, μεταβάλλων τὰ αἰτήματα τοῦ Καντίου εἰς ἐνεργὰ κίνητρα. Οὕτω ὁ Fouillée ἐκπροσωπεῖ περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἰδεαλιστικὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως τόσον εἰς τὴν φύσιν ὃσον καὶ εἰς τὴν ιστορίαν καὶ προλαμβάνων τὸν Bergson δέχεται τὴν ἐξέλιξιν ὡς προϊόν δημιουργοῦ ἀρχῆς, ἡ ὅποια δρᾷ διὰ τῶν δυναμικῶν ἰδεῶν ἢ ἰδεατῶν δυνάμεων. Ταύτας πειράται νὰ καταδείξῃ εἰς ὅλα τὰ πεδία τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, εἰς τὴν μεταφυσικήν, τὴν ἡθικήν, τὴν πολιτείαν, τὴν

κοινωνίαν, ώς έντελεχείας τρόπον τινά αύτῶν, δρώσας κατὰ σκοπούς ἐκ τῶν ἔσω. 'Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Kantίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Leibniz, τοῦ Pascal καὶ τοῦ Kierkegaard, δέχεται ὁ Renouvier ἱεραρχίαν ὑποστάσεων προικισμένων μὲ συνείδησιν καὶ ὑπεράνω αὐτῶν εὑρυτάτην τινὰ ὑψίστην προσωπικὴν συγείδησιν ως πηγὴν καὶ λόγον ὅλων τῶν καθ' ἕκαστον πνευματικῶν ὅντων. 'Ως τοιαῦτα ὅντα ὀφείλομεν νὰ ἐκλέγωμεν, νὰ διασώζωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας ἀσπαζόμενοι φιλοσοφίαν ὅχι τῶν πραγμάτων, ἀλλὸς τῶν προσώπων. 'Αλλ' αὕτη προὔποθέτει τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ Θεοῦ δημιουργοῦ ὄρατῶν καὶ ἀοράτων. Τὰς ίδεας αὐτοῦ συνδυάζων ὁ Hamelin πρὸς ίδεας τοῦ 'Ἐγέλου συγκροτεῖ σύστημα κατηγοριῶν, τὸ ὅποιον κορυφοῦται εἰς τὴν ίδεαν τῆς προσωπικότητος καὶ διασώζει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. 'Ο Lequier, ἀντιτιθέμενος εἰς τὸν "Ἐγελον, στρέφεται πρὸς τὸ «ζωντανὸν ἔγώ», τὸ ὅποιον κέκτηται συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας του. 'Απόδειξις τῆς ἐλευθερίας ταύτης εἶναι ἡ πίστις. Αὕτη σημαίνει νίκην. 'Αλλὰ διὰ μίαν τόσον μεγάλην νίκην χρειάζεται μία μεγάλη μάχη. Τὴν ίδεαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐκπροσωπεῖ καὶ ὁ Brunschvicg, ὁ δόποιος δρίζει τὴν φιλοσοφίαν ως ἔρευναν τοῦ πνεύματος, ως ἐκδηλώνεται τοῦτο εἰς τὰ μαθηματικά, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἡθικήν. 'Η ἔρευνα αὕτη πείθει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ παραγάγωμεν τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴν ὅλην ἢ τὰς φυσικὰς ὁρμάς, δηλαδὴ ἀπὸ κάτι τὸ κατώτερον καὶ ὑποδεέστερον. Εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δημιουργικὴν δρᾶσιν τοῦ πνεύματος καταλήγει καὶ ὁ Lagneau διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως. 'Οξὺς πολέμιος τοῦ 'Ἐγέλου, ως ὁ Renouvier καὶ ὁ Lequier, εἶναι ὁ Boutroux. Διότι καὶ αὐτὸς ἔνδιαφέρεται διὰ τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας. Διακρίνων κατωτέρας καὶ ἀνωτέρας βαθμίδας πραγματικότητος, ὑποστηρίζει ὅτι μόνον αἱ πρῶται διέπονται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαστικότητος. Διότι ὅσῳ ὑψηλότερον ἀνερχόμεθα τόσῳ μεγαλυτέρα ἢ Ισχὺς τοῦ νόμου τῆς δημιουργικῆς ἐλευθερίας, ὁ δόποιος ἐπικρατεῖ εἰς τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν ἡθικήν, τὴν τέχνην καὶ τὴν θρησκείαν. 'Η μηχανοκρατία ἀδυνατεῖ νὰ ἔξηγήσῃ τὰ φαινό-

μενα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν των ἀποτελεῖ ἡ δημιουργικὴ ἐλευθερία. ‘Υπὸ τὴν κραταιὰν ἐπίδρασιν καὶ τῶν ἴδεῶν του συνεχίζεται εἰς τὴν χώραν ταύτην μέχρι τῶν ἡμερῶν μας τὸ κῦμα ἐκεῖνο τῆς πνευματοκρατικῆς κοσμοθεωρίας. Περὶ τούτου μαρτυροῦν ἄνδρες, οἵοι ὁ Ruyer, ὁ ὄποιος ἐπιστρέφει εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, ὁ Curvitch, τοῦ ὄποιου ἡ φιλοσοφία συγγενεύει πρὸς τὰς ἴδεας τοῦ Scheler, ὁ Klossowski, ἐνθουσιώδης ὑπέρμαχος τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, ὁ Landsberg, ὁ ὄποιος μεθίσταται ἀπὸ τὸν Scheler εἰς τὸν Αὔγουστινον, ὁ φαινομενολόγος καὶ μεταφυσικὸς Marcel, ὁ ὄποιος ἀναγνωρίζει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ως κραταιὸν καὶ ἀνατικατάστατον κίνητρον πρὸς συντήρησιν καὶ προαγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου. Εἰς τὴν χορείαν τῶν φιλοσόφων τούτων δέον νὰ προσθέσωμεν τοὺς ἐκπροσώπους τῆς καθολικῆς σκέψεως, τὸν Brondel, τὸν Le Roy, τὸν La Berthoiniere, τὸν J. Maritaïn, τὸν γνωστὸν νεοθωμιστὴν στοχαστὴν. Οὕτω ἡ σύγχρονος γαλλικὴ φιλοσοφία παραμένει πιστὴ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Biran, τοῦ Bergson, εἰς τὴν πνευματοκρατικὴν μεταφυσικὴν καὶ εἰς τὴν ἴδεαν τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημιουργικότητος καὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πνεύματος. Τὴν ἐντύπωσιν ταύτην δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπισκοτίσῃ οὕτε ἡ συνέχισις τοῦ κατὰ παράδοσιν θετικισμοῦ οὕτε τὰ ἔφημερα κατασκευάσματα τοῦ Sartre καὶ τῆς σχολῆς του.

Αἱ ἴδεαλιστικαὶ αὖται ροπαὶ προπαρασκευάζονται, ἐν μέρει τούλαχιστον, καὶ ὑπὸ τῆς λογοτεχνίας, ὅπως ἔξ ἄλλου ἀσκοῦν καὶ αὖται ἐπίδρασιν ἐπ’ αὐτῆς. ‘Ο Maeterlinck καὶ ὁ Verhaeren εἰς τὸ Βέλγιον, ὁ Romain Roland καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀρκοῦν πρὸς πιστοποίησιν τῆς σχέσεως ταύτης.

Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος δὲν κατώρθωσεν πλέον ὁ ἴδεαλισμὸς νὰ ἀποτελέσῃ βασικὸν γνώρισμα τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἐπανεμφανίζονται ἴδεαλιστικαὶ ροπαὶ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, τὸ μὲν ἀντλοῦσαι καὶ ἀπὸ τὰς ἴδεας τῶν Βρεττανῶν καὶ Γερμανῶν ἴδεαλιστῶν τοῦ παρελθόντος, τὸ δὲ τρεφόμεναι ἀπὸ τὰ σύγχρονα ἴδεαλιστικὰ ρεύματα

τῆς ἡπειρωτικῆς Εύρωπης. Παραλλήλως πρὸς τὰς ροπὰς ταύτας συνεχίζεται ὁ ἀγνωστικισμὸς καὶ ἡ ἐμπειριοκρατία, ώς καὶ ὁ πραγματισμὸς τοῦ Schiller. Συγχρόνως ἀναφαίνεται καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην ἡ νέα πραγματοκρατία, ἀλλὰ καὶ πλατωνίζοντα ρεύματα, ἀκόμη δὲ καὶ μυστικέζοντα. Τέλος ἀσκεῖται καὶ ἐνταῦθα ἔλεγχος τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μεθόδων τῆς ἐπιστήμης καὶ καταδεικνύονται τὰ δρια αὐτῆς. Οὕτω δημιουργεῖται χῶρος διὰ τὴν πίστιν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης. Προνομιούχον θέσιν εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα κατέχει τὸ πρόβλημα τῆς πίστεως, τῆς θρησκείας, τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἀγνωστικισταὶ καὶ οἱ αὐστηρῶς ἔχόμενοι τῆς ἐμπειρίας στοχασταὶ, οἱ σκεπτικισταὶ καθόλου, ποθοῦν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των τὴν πίστιν. Ἔντεῦθεν ἔξηγεῖται τὸ φαινόμενον ὅτι δὲ J. St. Mill ἐπανευρίσκει τέλος τὴν ἔλπιδα εἰς τὸν Θεόν καὶ ὅτι δὲ Romanes ἐπιστρέφει εἰς τὴν πίστιν. Ὁ πραγματισμὸς θέτει τὸ πρόβλημα Θεοῦ πεπερασμένου καὶ προβάλλει τὴν ἰδέαν ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἔξαρτωμένης ἐκ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τῆς ἐπὶ τῆς γῆς διαγωγῆς, ἐκ τῆς ἡθικῆς δηλαδὴ ποιότητος τῶν ἀτόμων. Οὕτω παρέχει ἀφορμὴν πρὸς κίνησιν, τῆς δποίας αἱ ἰδέαι ύπενθυμίζουν κάπως τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Schwarz περὶ γιγνομένου Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι συνεργάτης τοῦ Θεοῦ καὶ μέτοχος τοῦ πόνου του κατὰ τὸν ἀγῶνα, τὸν δποίον διεξάγει ἐναντίον τοῦ κακοῦ. Πρὸς τὸν Θεόν κατατείνουν, ώς εἶναι φυσικόν, εἰς πολὺ μείζονα βαθμόν, οἱ ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος ἐκκινοῦντες στοχασταὶ, μεταξὺ τῶν δποίων προέχει δὲ Taylor, διεθνῶς γνωστὸς διὰ τὰς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀναφερομένας ἔργασίας του, ἀναδειχθεὶς ὡς αὐτέροχος θιασώτης τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Συγγενῆς πρὸς τὴν ροπὴν ταύτην εἶναι ἡ μυστικίζουσα κίνησις. Διότι πλατωνισμὸς καὶ μυστικισμὸς ἔχουν κοινὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ψυχικὴν ὄρμήν. Τὴν συγγένειαν ταύτην πιστοποιεῖ κατὰ τὸν αἰῶνα μας ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ φιλοσοφία τῆς En. Underhill καὶ τοῦ Hūgel. Τὸ νεώτατον στάδιον τῆς μεταφυσικῆς ἔξελιξεως ἀποτελεῖ ἡ ἀναγέννησις τῆς πραγματοκρατίας, ἡ δποία εἶναι κατὰ βάθος ἀντίδρασις τῆς ἐμπειρικῆς συνειδήσεως ἐναντίον τῶν ύπερβολῶν τοῦ γνωσιολογικοῦ ἴδεα.

λισμοῦ καὶ σημαίνει ἐπιστροφὴν εἰς τὸ συγκεκριμένον. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς λειτουργίας τῆς γνώσεως ώς ὑποκειμενικοῦ φαινομένου δὲν δικαιολογεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὸ ἀντικείμενον εἶναι μόνον ὑποκειμενικόν. Ἡ ὑπαρξίας τῶν ἀντικειμένων δὲν μεταβάλλεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ αὐτῶν. Ἐξέχοντες ὑπέρμαχοι τῆς νέας ταύτης πραγματοκρατίας εἶναι ὁ Whitehead καὶ ὁ Alexander. Ἀμφότεροι ἐκπροσωποῦν μεταφυσικήν τινα πραγματοκρατίαν, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄμοιρος νεοπλατωνικῶν ἐπιδράσεων. Ἐκ τοῦ βάθους τῶν μεταμορφώσεων τοῦ κόσμου ἀνακύπτει τὸ Αἰώνιον, ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἔμψυχώνει τὸν κόσμον καὶ εἶναι τι εὑρύτερον καὶ πλέον αὐτοῦ. Τὰ μεταφυσικά των οἰκοδομήματα ἐπιστέφει οὕτω ἡ Ἰδέα Θεότητος τῶν πάντων περιεκτικῆς, τῆς ὁποίας προαίσθησιν κέκτηται τὸ ἀνθρώπινον θυμικόν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀναβίωσις τοῦ Ἰδεαλισμοῦ τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Ἔγέλου δίδει καὶ αὐτὴ ἀφορμὴν εἰς νέας μεταφυσικάς συνθέσεις. Ὁ Bradley ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνοδὸν ἀπὸ τὸ πεπερασμένον πρὸς τὸν ἀπόλυτον λόγον τοῦ παντός. Ἐπίσης ὁ Besanquet καὶ ὁ Taggart, ἐνῷ ἡ λεγομένη θεϊστικὴ σχολὴ ἔμβαθύνει κυρίως εἰς τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας διὰ πολλῶν καὶ λαμπρῶν ἔργασιῶν.

Ο μεταφυσικὸς Ἰδεαλισμὸς ἀναβιοῖ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ δὴ τόσον ὁ τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Ἔγέλου ὃσον καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων τοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ώς εἶναι ὁ Lotze καὶ ὁ Wundt. Φιλόσοφοι ώς ὁ Gentille, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ώς οἱ Credaro, Chiapelli, Mantovani, γίνονται κήρυκες αὐτοῦ, προσαρμόζοντες αὐτὸν πρὸς τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος.

Τέλος ὁ Ἰδεαλισμὸς τῆς Εὐρώπης, τόσον ὁ Ἰδεαλισμὸς τοῦ Καντίου, Fichte καὶ Ἔγέλου ὃσον καὶ ὁ ἀγγλικὸς νεοίδεαλισμός, ἥσκησεν πολλὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ πνεύματος. Ἐκπρόσωποι τοῦ μεταφυσικοῦ τούτου Ἰδεαλισμοῦ κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα εἶναι καὶ ἄλλοι καὶ οἱ Harris, Royce, Bowne, Creighton. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος ἀναφαίνεται καὶ ἐνταῦθα ἡ κριτικὴ πραγματοκρατία, ἡ ὁποία θεωρεῖ δυνατὴν μεταφυσικὴν στηριζόμενην

έπι τῆς ἐπαγωγῆς. Τέλος συνεχίζεται καὶ ἡ παράδοσις τοῦ πραγματισμοῦ, ὁ δποῖος ἀναγνωρίζει τὴν σημασίαν τῆς πίστεως διὰ τὴν ἡθικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀτόμου καὶ διὰ τὴν πολιτιστικὴν δημιουργίαν. Τὸ νεώτατον ἔργον τοῦ βιολόγου du Nouy, τοῦ δποίου ἔγινε καὶ ἀνωτέρω μνεία, μαρτυρεῖ αὐτὸν καὶ μόνον τὴν ἴσχυν τοῦ ἰδεαλιστικοῦ πνεύματος, τὸ δποῖον διαπνέει καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἐπιστήμην. ‘Ο du Nouy ἔρμηνεύει ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ σκοποῦ τὰ φαινόμενα τῆς ἐξελίξεως καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ως προϋπόθεσιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς ἐξελίξεως, ἡ δποία εἶναι προέκτασις καὶ τελείωσις ἑκείνης. Τελικὸς σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ ἐλευθέρα, αὐτόνομος, ἡθικὴ προσωπικότης. Τὸ τελικὸν τοῦτο αὐτοῦ διέπει ως κινούσα ἴδεα σύμπασαν τὴν ἐξέλιξιν.

* * *

Παρὰ τὸν γνωσιολογικὸν ἰδεαλισμόν, τὸν δποῖον ἐκπροσωπεῖ καὶ κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ὁ νεοκαντιανισμός, ἐνισχύεται ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν θετικισμὸν ἡ πραγματοκρατία. Οὕτω καλεῖται ἡ γνωσιολογικὴ ἑκείνη θεωρία, ἡ δποία διδάσκει ὅτι ὁ κόσμος, τοῦ δποίου αἰσθησιν καὶ γνῶσιν λαμβάνομεν, ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως, τοῦ αἰσθανομένου καὶ γινώσκοντος ὑποκειμένου. Τὴν πραγματοκρατίαν ταύτην διακρίνουν εἰς δύο εἴδη, τὴν ἀφελήν καὶ τὴν κριτικήν. Κατὰ τὴν πρώτην ὁ κόσμος εἶναι ἀνεξάρτητος ἡμῶν πραγματικότης, καὶ μάλιστα τοιαύτη, οἵαν ἐμφανίζουν αὐτὴν εἰς ἡμᾶς τὰ αἰσθήματά μας καὶ ἡ γνῶσις. Μὲ ἄλλας λέξεις, ἡ κατ’ αἰσθησιν ἀντιληψίς καὶ ἡ γνῶσις ἴσοδυναμοῦν πρὸς πιστὴν ἀπεικόνισιν πραγματικότηος ἐκτὸς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως ὑπαρχούσης. Ἀλλὰ βαθμηδὸν διακρίνει ὁ λογισμὸς ὃ, τι κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ ἐξαρτάται ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ ἑκεῖνο, τὸ δποῖον εἶναι ἀνεξάρτητον αὐτοῦ. Ἐνωρίς ἥδη ἀπαντῶμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν τάσιν πρὸς διάκρισιν μεταξὺ δευτερογενῶν ποιοτήτων, ὅπως εἶναι τὰ χρώματα, οἱ τόνοι, ἡ θερμότης, καὶ πρωτογενῶν, ως εἶναι ἡ ἔκτασις καὶ τὸ σχῆμα. Τὰς τελευταῖας ταύτας θεωρεῖ ως ἴδιαζούσας εἰς τὰ πράγματα

καθ' αύτά, ἐνῷ τὰς πρώτας δέχεται ώς ύποκειμενικάς. Ἡ πραγματοκρατία αὕτη, ἡ ὅποια καλεῖται κριτική, εὑρε νέαν διάδοσιν κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα καὶ ἀριθμεῖ πολλοὺς καὶ λαμπρούς διπαδούς, μεταξὺ τῶν ὅποιων οἱ Lippes, Külpe, Messer, Becher, N. Hartmann.

Τὸ πρόβλημα, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἀφορμάται ἡ κριτικὴ πραγματοκρατία, εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ώς βάσιν καὶ ἀφορμὴν τῶν φαινομένων τῆς συνειδήσεως κάτι τὸ ἔκτὸς αὐτῆς ύφισταμενον πραγματικὸν καὶ νὰ θεωρῶμεν αὐτὸς ώς τὸ καθ' αὐτὸς ἀντικείμενον τῆς γνώσεως; Ἡ ἰδεαλιστικὴ γνωσιολογία καὶ καθόλου ἡ συνειδησιαρχικὴ φιλοσοφία ἀρνεῖται τὸ δυνατόν τῆς ύπάρξεως τῶν ἀντικείμενων τοῦ ἔκτὸς ἡμῶν κόσμου ώς ἀντικείμενων τῆς γνώσεως καὶ ώς ἀντικείμενον τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν θεωρεῖ μόνον τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως, αἰσθήματα, παραστάσεις, συναισθήματα. Ἡ φαινομενοκρατία ἐξ ἄλλου δέχεται μὲν τὴν ύπαρξιν πραγματικοῦ τίνος, ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὸ ύποκείμενον, τοῦ πράγματος καθ' αὐτό, ἀλλὰ δυνατὴν νομίζει μόνην τὴν γνῶσιν αὐτοῦ ώς φαινομένου τῆς συνειδήσεως. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ροπὰς ταύτας πιστεύει ἡ κριτικὴ πραγματοκρατία ὅτι ἀνκικείμενον τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν εἶναι αὐτὸς τοῦτο τὸ ἀνεξαρτήτως τῶν φαινομένων τῆς συνειδήσεως ύπάρχον πραγματικόν. Ἡ πραγματοκρατία αὕτη ἀποτελεῖ σήμερον κυριαρχοῦσαν γνωσιολογικὴν θεωρίαν τόσον εἰς τὸν κύκλον τῶν φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν δσον καὶ μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπαγωγικῆς μεταφυσικῆς. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι ὁ N. Hartmann, καταλιπὼν τὰς γνωσιολογικὰς δοξασίας τοῦ νεοκαντιανισμοῦ, προσεχώρισεν εἰς τὴν κριτικὴν πραγματοκρατίαν. Δέχεται τώρα ὅτι ἡ γνῶσις ἀναφέρεται εἰς κάτι, τὸ ὅποιον ύπάρχει πρὸ πάσης γνώσεως καὶ εἶναι ἀνεξάρτητον αὐτῆς. Ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ὁρμώμενος συνεκρότησεν ύπερβατικὸν τι πραγματοκρατικὸν σύστημα, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον αἱ κατηγορίαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ώς εἶναι λ.χ. ὁ ἀριθμός, ἡ αἴτια κ.λ., ἐκφράζουν πραγματικάς, ἀνεξαρτήτους ἡμῶν ύφισταμένας σχέσεις. Τὰ πράγματα καθ' αὐτὰ μετέχουν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ψλικοῦ

τῆς ἡμετέρας γνώσεως, τοῦ περιεχομένου τῶν κατ' αἰσθησιν ἀντιλήψεων. Οὕτω διὰ τῆς ἀποδοχῆς ὑπερβατικῆς, ἔκτὸς τῆς συνειδήσεως τελούσης αἰτιότητος δημιουργεῖται τὸ δυνατὸν ἀκριβεστέρου προσδιορισμοῦ τῆς πραγματικότητος. Ὁ N. Hartmann συνάγει τὸ σύμπερασμα ὅτι τὴν ποιότητα τῆς ἀνεξαρτήτου τῆς συνειδήσεως πραγματικότητος ταύτης ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν τόσον ποικίλην ὃσον τούλαχιστον καὶ τὰ ἀμέσως δεδομένα τῆς ἐμπειρίας καὶ ὃσον τὰ ἐκ τῆς πραγματικότητος ταύτης ἔξαρτώμενα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. Κατηγορίαι τῆς γνώσεως καὶ κατηγορίαι τοῦ Εἶναι ταυτίζονται, ἐν μέρει τούλαχιστον. Κατ' ἀκροθυθίαν εἶναι δυνατή καὶ μερική γνῶσις τοῦ ὄντος, τῆς πραγματικότητος καθ' αὐτήν. Ταύτην διαρθρώνει, ώς εἴδομεν, ὁ N. Hartmann εἰς τέσσαρα ἐπάλληλα στρώματα, τὸ ἀνόργανον, τὸ ἐνόργανον, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ πνευματικόν. Πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἥδη προσχωρήσει ὁ Külpe εἰς τὰς ἐπόψεις τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας, τὴν ὄποιαν καὶ ἐπεχείρησε νὰ θεμελιώσῃ θεωρητικῶς, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τοῦ νεοκαντιανισμοῦ καὶ καθόλου τοῦ θετικισμοῦ. Τὸ ὄν, τὸ πραγματικόν, τὸ πρᾶγμα καθ' αὐτὸν οὐδαμῶς εἶναι ἀγνώριστον, ἐπειδὴ αἱ κατηγορίαι δὲν εἶναι μόνον μορφαὶ ἔμμονοι εἰς τὴν συνείδησιν. "Ετι ἐνωρίτερον εἶχε προχωρήσει ὁ Volkelt ἀπὸ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν τῶν νεοκαντιανῶν εἰς τὴν κριτικὴν καὶ δι' ἐπαγωγῆς χωροῦσαν μεταφυσικήν. Τέλος ὁ Becher, συμμεριζόμενος τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς γνώσεως ὑπάρχουν καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς γνώσεως ταύτης, προβαίνει εἰς διεξοδικὸν ἔλεγχον τῆς περὶ ιστορίας καὶ τῆς περὶ ἐπιστήμης τῆς φύσεως ἐκδοχῆς τοῦ Rickert καὶ ἀποκαθιστᾶ πάλιν τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων στηριζομένην ἀντίθεσιν μεταξὺ φύσεως καὶ πνεύματος. Περαιτέρω δεικνύει ὅτι, ὅπως αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστήμαι, οὕτω χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ μεταφυσικὴ ώς πηγὴν γνώσεως τὴν ἔξωτερη καὶ τὴν ἐσωτερη κὴν ἐμπειρίαν καὶ ποιεῖται χρῆσιν τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τῆς ὑποθέσεως. Εἶναι λοιπὸν ίσότιμος πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας. Δέον μόνον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας. Τοιαύτη μεταφυσικὴ δύναται νὰ προσδιορίσῃ μερικὰς τούλαχιστον, ἀν μή τι περισσότερον, ίδιότητας, καταστάσεις καὶ σχέ-

σεις τοῦ ύπερβατικοῦ, δηλαδὴ τοῦ πέρα τῆς συνειδήσεως κόσμου, ως εἶναι λ.χ. αἱ αἰτιώδεις συναρτήσεις.

Κατὰ ταῦτα ἀποτελεῖ καὶ ἡ κριτικὴ πραγματοκρατία σημαντικὸν σημεῖον τῆς τροπῆς, ἡ ὅποια ἀνεφάνη κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τῆς μετα-φυσικῆς ως ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας στηριζόμενη καταντᾶ εἰς πορίσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πνευματοκρατικά. Ἀποκρούει τὸν θετικισμὸν καὶ τὴν ύλοφροσύνην. Ἀγωνίζεται κατὰ τῆς τυφλῆς μηχανο-κρατίας. Ἀπορρίπτει τὰ ἐκ τῶν προτέρων κατασκευά-σματα τοῦ γνωσιολογικοῦ ἴδεαλισμοῦ. Καταφέρει καίριον πλῆγμα κατὰ τὸν ἄγνωστικισμὸν. Διασείει τὰ θεμέλια τῆς συνειδησιαρχίας. Καταδεικνύει τὸ ἀσύστατον τῆς γνωσιο-λογίας τοῦ πραγματισμοῦ. Οὕτω ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τῶν χρόνων μας καὶ κερδίζει διὰ τοῦτο ὁσημέραι ἔδαφος. Εἰς τὸ περυσινὸν συνέδριον τῶν Γερμα-νῶν φιλοσόφων εἶχε τὴν κρατούσαν θέσιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προϋποθέσεων καὶ τῶν πορισμάτων αὐτῆς ὡμολογήθη ἡ λογικὴ τάξις τοῦ σύμπαντος καὶ ἔγινε δεκτὴ ἡ πραγμα-τικότης ὅχι ως χάος, ὅπως θέλει λ.χ. ὁ ύπαρξισμὸς τοῦ Sartre καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀλλ' ως ἔλλογον ὅλον, ύπὸ Νοῦ διακοσμηθεὶς κόσμος. Παραπλησίων ἐπόψεων ύπερ-μαχεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Alexander καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὁ Boutroux καὶ βραδύτερον ὁ Bergson.

* * *

Παρὰ τὸν μεταφυσικὸν ἴδεαλισμὸν, τοῦ ὅποιου μερι-κοὺς ἐκπροσώπους ἔγνωρίσαμεν ἀνωτέρω, συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ὁ γνωσιολογικὸς ἢ ύπερβατικὸς ἴδεαλισμός. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη ροπὴ ἀφορμάται ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως καὶ ἀπορρίπτει, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων κατὰ τοὺς ὅποιους ἀνεφάνη, πᾶ-σαν διασκέλισιν τῶν ὅρῶν τοῦ ύπὸ τῆς ἐμπειρίας δεδο-μένου. Ἡ φυγὴ αὕτη τοῦ μεταφυσικοῦ ἀποτελεῖ, ως εἴδο-μεν, κοινὸν σχεδὸν γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας καθόλου κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος. Ἐκδηλούται ὅχι μό-νον διὰ τῶν νεοκαντιανῶν τοῦ Marburg καὶ συνεχίζεται